

Миомир Милинковић
Универзитет у Крагујевцу
Учитељски факултет у Ужицу

САВРЕМЕНИ СРПСКИ РОМАН ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

Апстракт: Српска књижевност за децу и младе на почетку XXI века тече и развија се – жанровски, стилски и структурално – у неколико напоредних нивоа.

У раду се прате и маркирају особености у развоју савременог романа за децу и младе, пре свега у сфери мотивске структуре, стила и језика, композиције и начина уметничког обликовања. Шта све утиче на форму и садржину савременог романа – динамика урбаног начина живота, укус и афинитет малог читаоца, утицаји страних књижевности, или настојање писаца да остваре нови романескни профил – тежишна су питања којим се аутор у овом раду бави.

Кључне речи: књижевност, роман, стил и језик, тематска и естетска структура.

Савремена српска књижевност за децу и младе тече и разгранав се у више напоредних нивоа. На њен данашњи профил, посредно или непосредно, утичу три генерације писаца: прва – која је започела токове модерних књижевних тенденција у првим деценијама после Другог светског рата; средња – која је седамдесетих и осамдесетих година XX века интензивирала динамику већ започетих токова модернога стварања; и најмлађа – која ствара на размеђи двају векова и која још увек тражи свој књижевни пут.¹

Роман у српској књижевности за децу и младе нема дугу ни богату традицију, јер је XIX век облежило тзв. Змајево доба, у коме доминирају песничке и приповедне форме. Прва половина XX века протичала је у знаку европске и српске авангарде, када се и у књижевности за децу осећају рефлексии модерних књижевних тенденција. Тај период је обележен знатно плоднијом продукцијом прозних жанрова, међу којима видно место заузима и роман за децу и младе. Извори инспирације савременог српског романа за децу су разноврсни и осебујни, како са становишта обухваћених тема и мотива, тако и са становишта временског и просторног локалитета. При том се не могу занемарити ни утицаји страних писаца, усмене традиције и фолклора, нарочито у стилском исказу и конципирању композиције и начину уметничког обликовања. Због тога би у овом тренутку сваки покушај жанровске класификације био несигуран и подложен преиспитивању, посебно ако се има у виду чињеница да неки романи у својој сруктури носе

¹ Опширније о томе види у: Миомир Милинковић (2010): *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу и младе*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

ознаке више различитих жанрова. Та особеност је евидентна и у савременом роману других националних књижевности.

Писци за децу и младе, чак и када су тражили сензационалне теме, никада нису били равнодушни према разарањима и трагичним људским судбинама изазваним страхотама рата. Своја дела су претварали у својеврсну крик бунта против насиља и тираније, а нарочито када су жртве била деца. Чак и далека прошлост, која под дебелим наслагама историје све више бледи и нестаје у свести модерних генерација, огласи се, каткад, у делима савремених писаца као страшна опомена људима да се не играју опасном ватром рата. У њиховим делима, као да је све било јуче, отвара се крвави родослов људских несрећа у литерарним моделима који условно припадају жанру историјског рамана.

Други светски рат (1941–1945) био је честа тема и инспирација писаца за децу, од којих су неки били учесници ратних догађаја, али међу њима је било и оних који су рођени након ослобођења. Ћопић је своје приче из рата објавио још 1944. године, а у првим деценијама слободе појавиће се и шире епске форме, у којима се деца боре напоредо са одраслима: *Салаш у Малом Рићу* (1953) и *Не окрећи се, сине* (1957) Арсена Диклића; *Пјесма на Коњуху* (1956) и *Дјевојчица са њлакаџија* (1964) Алексе Микића; *Ћопићева Пионирска џирилојџа – Орлови рано лете* (1957), *Славно војевање* (1961) и *Биџка у Злајној долини* (1963); *Тројица из разреда* (1961) и *Дечак из мирне улице* (1964) Живорада Михаиловића; *Глува њећина* (1956) и *Сушјеска* (1958) Душана Костића; *Зелена река – црвена река* (1962) Берислава Косиера; *Дечаџи с џироулаџиој џрија* (1964) и *Дан јучерашњи, дан суџирашњи* (1967) Мирка Петровића; *Биоској у куџиџи џибиџа* (1978) и *Шамџион кроз џрозор* (1987) Владимира Стојџина и др.

Поратна генерација писаца стварала је дела која су била засићена глорификовањем ратних успеха и борбе за слободу у време општег заноса, обнове и изградње порушене земље. Романи настали у том периоду нуде поједностављену слику борбе, у црно-белим тоновима, предимензионираних особина бораџа, издајника и непријатеља. Портрети деце такође су вајани техником једносмерне индивидуализације ликова. Комплекснији приступ у сликању људских нарави, трагичних судбина и страшног лица рата, јавиће се тек доцније, када су се писци, са дистанце, нашли у улози објективних опсерватора. Притом је увек била наглашена пишчева тенденџија да истакне трагичну судбину детета које се мимо своје воље затекло у опасном вртлогу рата. Та дела су, истовремено, осуда рата и аутентична побуна против силе и поробљавања.

Уз Чедомиља Мијатовића (1842–1932), писца историјских романа од којих више пажње заслужују *Рајко од Расине* (1892) и *Кнез Градоје од Орлова џрада* (1899), Веселиновић је романом *Хајдук Сџанко* (1896) стао у ред утемељивача српског историјског романа за децу и младе. Јунаштво и подвизи хајдука на граници су између реалног и митског, које се у сугестив-

ним поетским сликама преобраћа у подвиге епских размера јуначке традиције. Скерлић је запазио да је Веселиновићево дело својевремено било „најчитанији српски роман“ (Скерлић 1967: 380). Чини се да је данашња критика неправедно запоставила овај роман, чији се значај, нарочито са становишта књижевне историје, а и по уметничкој вредности, нипошто не сме занемарити.

Славомир Настасијевић је у романима са темом из националне прошлости као што су: *Десиој Стефан* (1960), *Вишезови кнеза Лазара* (1963), *Лејенде о Милошу Обилићу* (1966), *Стефан Душан* (1975) и др., остварио субјективизацију историјских ликова и догађаја, на начин који приближава националну прошлост афинитету и осећањима савременог читаоца. Сликајући догађаје и јунаке преткосовске и покосовске Србије, остварио је занимљив историско-литерарни циклус у којем се преламају судбоносни тренуци, трагични догађаји, дворске интриге, завере и издаје, са догађајима изазваним спољном најездом освајача који су гајили претензије на просторе ослабљене српске државе. Неслога велможа и унутрашњи раздор изазван интересима појединаца и група, приказани су као усуд и неминован пад једне моћне државе у поодмаклој фази културног и друштвеног развоја.

Слободан Станишић (1939) припада реду запажених писаца који су се у књижевности јавили последњих деценија XX века. Он је аутор историјске тетралогije о Цару Душану (*Душан, њринц сунца, Душан, дечак на њресћолу, Душан и Дурундило, Вишезови Душана Силној*) и романа за децу *Пласћична кифла* (1986), *Зелени Зуа* (1990), *Танјо за њроје* (1993).

Гордана Малетић (1952) је роман *Пушовање у седмоврхи њрад* (2003) саткала на историјској подлози српске средњовековне традиције, трансформисане у активитету ликова са именима старих јунака – Душана, Лазара, Стефана, Вука, Владимира и др. Радња је лоцирана на просторима данашњег Београда, на Калемегдану, Ади, Сави и Дунаву. У намери да релативизује просторну и временску дистанцу на начин који би омогућио кохезионо варирањег прошлог и садашњег, списатељица је остварила узбудљиви хронотоп великог града, са јасно маркираним детаљима из свога детињства. Вештом трансформацијом реалне и имагинативне књижевне грађе, у сталном прожимању идеолошког и емотивног набоја према културном наслеђу, она малог читаоца враћа изворним вредностима историје и епске традиције.

Живорад Михаиловић (1920) је писац акционих романа са ратном тематиком *Тројица из разреда* (1961) и *Дечак из мирне улице* (1964). У роману *Тројица из разреда* слика подвиге тројице дечака који успешно саботирају Немце, ликвидирају њихове сараднике и потпирују отпор према окупаторима. Иако о рату пише са дистанце, црно-бела техника којом приказује догађаје и јунаке јасно говори да још увек плаћа дуг потреби једне идеологије да се збивања и јунаци приказују очима победника. Садржина романа *Дечак из мирне улице* такође потврђује овај став. Главни јунак је

осмогодишњи дечак, без игде икога пошто му је мајка настрадала а отац отишао у рат, који се стицајем околности нашао у опасним вртлозима рата. Он се, као у бајци, сусреће са оцем и наставља живот у партизанском одреду. Ваља рећи да се Михаиловић ни овде није ослободио потребе за књишком конструкцијом догађаја и људских судбина са јасно маркираним исходом збивања о којима пише.

Међу делима из тог времена пажњу заслужује и роман *Зелена река – црвена река* (1962) Берислава Косиера. Дело приказује ратну атмосферу окупираног Београда, чије становништво живи у сталном страху од бомби, одмазде непријатеља, глади и непрестаних хапшења и других видова непримерене тортуре. У таквим условима живота јавља се отпор младих људи, који на различите начине покушавају да помогну најхрабријима у борби за слободу и достојанство обичног човека.

Мирко Петровић (1927–1988) је аутор неколико романа инспирисаних ратом: *Дечаци с троугластој шри* (1964), *Мостови* (1967), *Дан јучерашњи, дан суштрашњи* (1967).

У романима са ратном тематиком Петровић слику ратног хаоса оживљава у зрелим годинама живота, са временске дистанце која је довољна да се стави у улогу објективног посматрача. Та дистанца је знатно ублажила снажне утиске и доживљаје, па су због тога догађаји каткад бледи и неуверљиви, а јунаци једнодимензионално, књишки конструисани. Притом се не може порећи идејна и уметничка вредност ових дела, која су се појавила у време кад рат ни за читаоце ни књижевне критичаре више није био тако актуелан. У роману *Дечаци с троугластој шри* писац прати групу дечака који проводе безбрижно детињство све док не избије рат. Они, попут Њопићевих дечака у роману *Орлови рано леће*, брзо сазревају и психички одрастају, замењујући игру и забаву многим акцијама и подухватима несвојственим њиховом узрасту и годинама. И у роману *Мостови* Петровић се држи своје омиљене ратне теме. Дечаки и девојчице постају активни учесници борбе и општег отпора према окупатору. Писац их прати разним акцијама и подвизима, настојећи да проникне у дубински слој њиховог рационалног и ирационалног бића. На тај начин остварио је животније књижевне профиле и уверљивије књижевне слике. Роман *Дан јучерашњи, дан суштрашњи* има снажно наглашену идејну линију. У развијању фабуларног тока писац не крије намеру да покаже како његови јунаци осећају скори крај рата, те исказују невероватну жељу да ступе у борбу, мотивисани представама бољег живота у слободи која им је надокнадити руке. Највише домете уметничког стварања Петровић је досегао у роману *Бранка*. Судбина шестогодишње девојчице испричана је топлим и надахнутим говором приповедача који уме да проникне у детаље њеног свакодневног живота, да се са лакоћом пребаци у сферу маште и снова, а да притом не изгуби осећај за меру у профилисању њеног лика и ликована њених маме, баке и очуха.

Мирко Петровић припада групи српских писаца који су остварили запажен допринос српској књижевности за децу и младе у романима са ратном тематиком. И поред извесних слабости у концепирању радње и профилисању главних јунака, а нарочито у јасно маркираној димензији педагошке поуке, он је успео да искорачи из времена у којем је живео и стварао и да постане писац чија се дела и данас читају. Петровић је писац који се стално отима забораву, нарочито у роману *Бранка*, који својом структуром и начином уметничког обликовања носи атрибут његовог најбољег дела.

Иако припада генерацији писаца који су утемељили роман са ратном тематиком, Владимир Стојшин (1935–1996) се издваја из тог круга, не само по времену настанка његових романа *Биоској у кућији шибица* (1978) и *Шампион кроз прозор* (1987) већ, пре свега, по одлучном заокрету у односу на већ устаљени романескни модел. Свој књижевни експеримент Стојшин је извео у развијању фабуларног тока, у вајању књижевних портрета, а нарочито опредељењем за унутрашњу структуру романа, саткану на граничној линији реалног и фантастичног. Пројекција детињства у амбијенту рата, ослобођена идеолошког набоја, умерена је иза линије утилитарног, у сферу апстрактног, гротескно-симболичног и наднаравног.

Јунаци Стојшинових романа су сањари који маштом надрастају невоље света и времена у којем живе; њихова свест о себи и другима умерена је у чудесно и наднаравно, па је и непосредно окружење добило другачије обресе и боју. У таквој визији света чак и анимални јунаци, па и обични предмети и ствари, имају наднаравну моћ. Алогичност догађаја и прецизионарне могућности појединих јунака су стални извор исконструисаног али неусиљеног смеха, који оснажује пишчево схватање живота, виђеног из перспективе детињства и наивних дечјих представа о свету и непосредном животном окружењу. Оно што је измишљено и иреално, истовремено је и смешно, попут туче у којој учествује цео град, боксерског ударца од којег носач Ћира лети кроз прозор или печеног вола који је побегао са ражња.

Владимир Стојшин у својим романима следи линију фантастике и начин уметничког обликовања који је започео Луис Керол, а који су доцније, на различите начине, следили велики европски писци, пре свих Карло Колоди, Линдгрен Астрид, Џејмс Метју Бари, Оскар Вајлд, Антоан де Сент Егзипери, Ћани Родари, а код нас Бранко В. Радичевић и Александар Поповић. Ваља рећи да ови романи нису нови и оригинални модели, како се до сада о њима говорило, већ само још један радикалнији експеримент у развоју модерног дечјег романа. У настојању да по сваку цену буду оригинални, савремени писци одлазе у другу крајност, спутани тезом да у њиховим делима мора бити све ново, нестварно, чудесно или апсурдно, у односу на дечји класични роман. На тај начин често западају у неку врсту самообмане, у којој губе осећај реалности и заборављају елементарна правила уметничког обликовања књижевне грађе. Радња бива пренатрпана конфу-

зним догађајима, сувишним епизодама, неосмишљеним и лабавим елементима композиционе структуре. Тим искушењима, очигледно, није одолео ни Владимир Стојшин.

Дечје дружине су универзална књижевна тема, неоспорна чињеница и још увек велики изазов у стваралаштву српских и европских писаца за децу и младе. Разлози дечјег колективизма су такође универзални и неспутани простором и временом, језиком, националном припадношћу или било каквом неприродном стегом. Разлози удруживања су, пре свега, игра и урођена потреба за дружењем, јер дете је, као и човек, друштвено биће. Удруживање је врло често мотивисано потребом детета за доказивањем сопственог идентитета, или борбом за равноправнији однос у свету одраслих, који прописују правила његовог понашања. Каткад је то борба за освајање ускраћене слободе или остварење великог дела, које се може досегнути само слогом и снагом колектива. Дечје дружине су најчешће тема и мотив реалистичких књижевних модела, јер су и разлози дечјег удруживања објективни и природни, као и свет детињства и један вид дечје егзистенције. И најзад, дечје дружине су повод и инспирација за континуирани живот једног веома популарног књижевног жанра – реалистичког романа о детињству, дечијој слободи и колективизму.

Приповедач, романијер и сценариста Стеван Булајић (1926) ушао је у књижевност за децу романом *Извиђачи Вигриној језера* (1954). Потом следе и други његови романи: *Крилаћи караван* (1955), *Њих шезгесей* (1956), *Земља без бајина* (1958), *Шалајко* (1973), *Дом у дивљој шрави* (1978) и књиге приповедака: *Дукљан и вук* (1978), *Мој ојед ловац* (1956), *Небески морнар* (1962) и *Бајка о вилинском језеру* (1966).

Тему детињства и дечјих дружина Булајић наставља на један нов и комплекснији начин у роману *Њих шезгесей*. Структура романа је развијена у неколико тематских нивоа, од којих су посебно маркирани социјални проблеми ратне сирочади која у дому за незбринуту децу одрастају у нади да ће се, можда, једнога дана срести са својим родитељима. При том се не заповеставља ни друга страна њиховог детињства, дечји немири и несташлуци, снови и жеље, прве симпатије и љубави, необични доживљаји и сл. Исконска потреба детета за колективним животом дочарана је кроз дружине Црно копито и Тексашки каубоји, које су уређене по моделу Молнарских дружина из романа *Дечаћи Павлове улице*. Психологија главних јунака остварена је приказивањем адолесцентских немира њиховог унутрашњег живота, ситним поривима и жељама, неочекиваном променом расположења и неодољивом потребом за доказивањем. Општу атмосферу детињства писац употпуњује сликама, као што су изненадни сусрет дечака Срђана са оцем и братом, или помирење завађених дружина, које неочекивано „закопају ратне секире“. Динамику радње оснажује стално присутна доза хумора, који релаксира живот младих и чини га лакшим и подношљивијим.

Универзални мотив дечјих дружина био је инспиративан за Весну Видојевић-Гајовић да напише роман *Египаров њас*. У средишту њене пажње су две ривалске дружине, Липовци и Цицијевци, које ће привремено склопити примирје да би пронашли пса Гара. Липовци су Гару гајили и чували још док је био штене, да би га на крају сматрали чланом своје дружине. Фиксирани догађаји су испрличани течно и занимљиво, језиком који одражава дух новог времена и менталитет детета које одраста уз компјутер и друга достигнућа урбане цивилизације.

Посебну групу романа чине дела инспирисана и породичним животом и непосредним окружењем детета које стиче прве представе о животу. Ови романи скоро увек носе јасно препознатљиву линију социјалних проблема који прате тај породични живот. Иначе, социјални мотиви нису тако чести у књижевности за децу, али их у романима о дечјим дружинама и романима породичне атмосфере врло често срећемо у функцији пищевих идеја и порука. У том контексту ваља истаћи романе Злате Видачек: *Добила сам бићку* (1958), *Сирма улица* (1963) и *Рођени на реци* (1991). Садржина ових романа обојена је успоменама из детињства, које је списатељица проводила са мајком, пошто је без оца остала већ у другој години живота. То се нарочито види у роману *Добила сам бићку*, из судбине девојчице Зорице, која је рано осетила сурова правила људске егзистенције. Роман *Рођени на реци* инспирисан је животом и судбинама деце која детињство проводе на сплавовима и шлеперима, који плоче Савом и Дунавом, а на којима раде њихови родитељи. Радња се догађа у првим деценијама након Другог светског рата, када многа деца проводе детињство у оскудици и немаштини, а њихови родитељи још увек носе тешке ожиљке рата. Главни јунак, дечак Бане, одраста на реци, уз оца који ради на великим тегљачима и шлеперима. За њега је палуба, како списатељица у поговору каже, „била најлепша ливада и дворишт“. Родитељи су желели да школују сина и обезбеде му лагоднији живот, али он је био упоран у својој жељи да постане бродар. Роман се завршава тако што он себе у мислима види као бродара који ће за неку годину запловити на неком тегљачу. „Можда и као капетан брода“.

Романи Рада Обреновића (1942–1995) *Ми смо смешна њородица*, *Тања викенд и мама викендица* и *Родитељи на навијање* – у време појављивања били су право освежење за дечји читалачки аудиторјум, али и поред тога нису наишли на снажнији одзив књижевне критике. Посматрани данас, ови романи се могу узети као извештај заокрет у развоју дечјег романа, нарочито по уметничком поступку и језику којим су написани. Тај језик није говор улице, нити било који вид вулгаризованог жаргона градског детета, већ суптилна варијанта свакодневног говора оснаженог афористичким конструкцијама и умереном дозом природне и непосредне комике. Обреновићев хумор зрачи превасходно из језика главних јунака, из њихових поступака, и различитог виђења појава и догађаја о којима говоре. Генера-

цијске несугласице и разлике у схватању животне свакодневице извор су ситних породичних неспоразума који такође изазивају здрав и нехотичан смех.

Сима Цуцић (1905–1998) је написао три романа о детињству и раној младости: *Ив најрег!* (1938), *И Моца хоће у школу* (1946) и *Први кораци* (1948). Главни јунаци Цуцићевих романа су ученици у сукобу са школским властима, који намеравају да промене статус социјално обесправљених, али због тога редовно бивају кажњени. Са становишта уметничког обликовања стварности, Цуцић фабуларни ток својих романа развија приповедањем у првом или трећем лицу, вођењем дневника, дијалогом или нарацијом. На тај начин је сачувао од заборава слику једног времена, у коју је уградио и детаље из свога детињства. У карактеру његових јунака снажно је исказана идеја о потреби хуманијег односа према детету и поштовању његове личности.

Жанровска разноврсност, стилске одлике и оригиналност уметничког поступка, сврставају Александра Поповића (1929–1986) у ред савремених писаца који су својим делом знатно проширили хоризонте детињства и уметности за младе, нарочито у сфери игре и хумора, у скривеном значењу речи и новим могућностима књижевног говора. Његово настојање да у свим елементима књижевног стварања буде препознатљив и нов, добија каткад тон и боју неугодне тенденције, као у романима *Гаргијски њошиоручник Рибанац* (1968) и *Лек њрошив сшарења* (1974). У првом роману писац настоји да варирањем прошлог и будућег оствари један вид универзалне комуникације. Уметничка вредност овог романа не досеже ниво пишчевих амбиција, осим на плану стила и језика, који доказује одлике већ потврђене стилске акробатике. *Лек њрошив сшарења* је такође роман маште, необичан експеримент игре и уметничког говора. Прича о девојчици Соњи, цину Ждракули и другим јунацима пуна је неочекиваних обрта и необичних епизода, засићених елементима кероловске фантастике.

Писци за младе у својим делима улогу главних јунака понекад дају кућним љубимцима и другим припадницима животињског царства. Они то чине с разлогом, јер знају да деца међу животињама често налазе своје миљенике и актере опасних авантура и пустоловина из света маште и фантастике. У српској књижевности најизразитије типове анималних јунака остварили су Бранко Ћопић, Бранко В. Радичевић, Чедо Вуковић и Александар Поповић. Код Чедо Вуковића читав фудбалски тим (*Тим лавље срце*) састављен је из реда шумских животиња, међу којима има и опасних звери. Ћопићев мачак Тоша (*Доживљаји мачка Тоше*), учени мачак (*Учени мачак*) Бранка В. Радичевића и мачак Чарли (*Судбина једног Чарлија*) Александра Поповића, одавно су изашли из прича у којима су рођени да би испунили свет детињства и постали миљеници многобројних генерација дечака и девојчица.

Циљеве које је Мирјана Стефановић (1939) поставила себи у роману *Шта да ради ова фоша*, претенциозни су за уметнички потенцијал и стилски израз којим она располаже. То је особен модел савремене приче, конципиране по узору на Керолову *Алису у земљи чуда*. Списатељицу као да је заварао постављени циљ; у тежњи да досегне крајње границе чудесног и нонсенсног, као да се изгубила у пренатрпаним и конфузним детаљима неорганизоване садржине и лабаве композиције. Тако се десило да роман није доступан малом већ *сшармалом* читаоцу, који свет посматра очима детета, а разуме га интелектом одраслог човека. Роман *Шта да ради ова фоша?* инспиративан је за књижевнотеоријску дискусију о постмодерним токовима у књижевности за децу и младе. Да ли је у свести савремених писаца сазрела мисао да у књижевности, па и у књижевности за децу нема великих експеримената? Или је, можда, време за велике експерименте? Класични образци поезике и различите наративне форме не могу се пренебрегнути нечим што има епитет новог, ако у тој новини нема стваралачке инвенције и контемплативне интелектуалне снаге. Роман за децу, поготово, не трпи експерименте, нарочито новитете конфузних и неповезаних садржаја који замајају пажњу и подижу зид између писца и малог читаоца.

Ранко Рисојевић (1943) је приповедач који ствара последњих деценија XX века. У књижевности за децу огласио се прозом романескне форме *Дјечаци са Уне* (1983). Цвијетин Ристановић сматра да је ово дело збирка приповедака, хомогенизована наратором који „емотивно оживљава сјећања на одрастање дјечака са Уне“ (Ристановић 2004: 29). Када је реч о жанровској припадности, композициона структура и начин уметничког обликовања овог дела имплицирају став да је реч о аутентичној књижевној форми сатканој на елементима приповедних модела који профилишу ланчану нит занимљиве романескне прозе.² Приче су моделоване као исповест дечака Мирка о првим данима детињства, првим спознајама и утисцима о најближој околини и о своме одрастању поред реке Уне. У овом делу Рисојевић жели да минимизира примат фабуле. Настоји да предмет приче буде сама прича. „Зато он уводи низ јунака око којих разастире густу ауру језика, пуштајући да они причањем остваре своју психичку и егзистенцијалну конкретност“ (Турјачанин 2001: 25). Занимљив модел романескне приповедне прозе Рисојевић је остварио у делу *Тројица из Зриковије. Иваново ошваранје* је роман који ће тек скренути пажњу књижевних историчара и естетичара. Иако је у роману дата тамнија страна детињства главног јунака, писац не инсистира на песимистичком поимању света. Напротив, он говори о реинкарнацији општих способности које надокнађују недостатак примарног чула у његовом животу.

² „Дјело *Дјечаци са Уне* поједини критичари сврставају међу романе, мада је ту ријеч о збирци приповиједака које у цјелину повезује наратор који врло емотивно оживљава сјећања на одрастање дјечака са Уне“ (Турјачанин 2004: 29).

Гордана Тимотијевић (1954) се огласила романима: *Зеленело* (1997), *Владимир из чудне приче* (2001), *Кућица за звезде* (2006), *Свракин сај* (2012). Романи ове списатељице инспирисана су чудесним и нестварним, а и када пише о деци и детињству из реалног живота, настоји да елементе стварног трансформише у сферу оностраног, апсурдног и нонсенсног. У њеном приповедању јасно је наглашена жеља да се оствари другачије виђење живота, а нарочито детета и детињства, које се приказује у нејасним и недефинисаним обрисима пародије и парадокса, до те мере да постаје занимљиво самим начином књижевног обликовања. Она настоји да буде другачија и сасвим нова у односу на класични дечји роман, чак и по цену да изневери елементарне захтеве књижевне естетике.

Урош Петровић (1967) је аутор романа: *Авен и јазојис у Земљи Ваука* (2003), *Петти лејтир* (2007), *Мрачне шајне Гинкове улице* (2011), *Деца Бестраије* (2013).

Петровић стилским изразом и начином уметничке транспозиције чудесног, необичног и застрашујућег, размиче тематски оквир српске књижевности за децу и младе и ствара особен модел пустоловне, мистичне и загонетно-хумористичне прозе. Са становишта књижевне историје, дело Уроша Петровића може се дефинисати као занимљив литерарни експеримент карактеристичан за токове модерне српске књижевности за децу и младе на почетку XXI века. Ваља ипак рећи да уметничка вредност ових романа стоји на несигурним ногама.

Весна Ћоровић Бутрић (1958) у књижевности за децу огласила се особеним моделом кратке приче, као и романима *Оставиши код Руже* (2003) и *Унајтрашке* (2007). *Оставиши код Руже* је шира епска форма, која би се могла дефинисати као литерарни покушај модерног дечјег романа. Форма овог дела, а нарочито фрагментарност структуре и фабуларног тока и „обогаћена интермедијалност, наводи нас на упитаност: да ли је у питању роман или циклус кратких прича?“ (Кљајић 2004: 80). Роман *Унајтрашке* је прича о одрастању, о детињству у којем дете спознаје свет и размишља о могућностима одласка у свет одраслих. Питање зрења и одрастања, избор животног пута по сопственој жељи или по мери старијих, једно је од кључних питања којим се списатељица бави. Таква и „слична питања на која Весна Ћоровић Бутрић покушава да нађе одговор, чине ово дело савременим, посебним, али и свевременским“ (Грујић 2008: 106).

Ситне ствари, мале животне радости и туге, исказане језиком спонтаног емотивног набоја, откривају душу списатељице и нежност њених погледа на свет. Међутим, дубински слој њеног приповедања остаје недоступан детету, а интригантан и мистичан одраслом читаоцу и књижевном критичару. Запитаност и знатижеља су осећања која код читалаца свих узраста изазивају дела Весне Ћоровић Бутрић.

Љубав је дуго, и не без разлога, потискивана као тема и инспирација у стваралаштву за децу. Узроке таквог стања не треба тражити само у не-

прикосновености педагошких норми и назора, него и степену развоја емотивне и интелектуалне сфере деце. По мишљењу Фројда, дете еротски слој своје личности дуго скрива и потискује у сфери подсвесног, које се у доба зрелог детињства неконтролисано ослобађа и манифестује у веома различитим, а каткад и трауматичним гестовима унутрашњих порива и немира.

У савременој књижевности за децу неки писци су се окушали и у жанру љубавног романа. *Журка* Миленка Матицког и *Танјо за њроје* Слободана Станишића илустративно говоре о томе. *Танјо за њроје* је занимљива романескна форма о животу адолесцената и њиховом сукобу са нормама школског живота. Стварајући роман изван устаљених клишеа, Слободан Станишић показује да је „рашчистио с поезијом замршених, аморфних облика и компликоване лексике, какву негују артисти његове генерације“ (Петровић 2008: 519).

Роман *Пућољци и мраз* Берислава Косиера је на први поглед идилична прича о љубави двоје петнаестогодишњака, Милене и Артура, који чистотом и снагом својих осећања превладавају баријере и неписане норме средине у којој живе. У дубинском слоју романескне структуре писац је дочарао притворности друштва и времена у коме се дешава радња. Цивилизацијски напредак друштва не доноси просперитет у свим сферама живота, ентузијазам и технолошка достигнућа новог времена још увек нису довољна да елиминишу конзервативне предрасуде и примитивизам средине у којој главни јунаци траже место и простор за своја схватања и свој начин живота.

Фабула романа *Ринишишил у мојој глави* Драгомира Ћулафића развијена је на детаљима љубави између Оље из Београда и Блажа из Будве. Структура дела је конципирана као топла и надахнута повест о младима који се воле и маштају о лагоднијем животу и далекој будућности.

Научнофантастични роман се јавио напредо са великим научним достигнућима, као контраст фантастици наднаравних појава и догађаја, који немају изглед ближе или даље футуристичке конкретизације. Тематски оквир овог жанра обухвата све области материјалне и духовне културе које су уметнички конкретизоване и сведене у раван човекових социолошких, антрополошких и онтолошких преокупација. У српској књижевности овај жанр нема дугу традицију. Ипак од понуђене продукције ваља бар поменути дела Воје Царића, Живорада Михаиловића и Берислава Косиера.

У књижевном раду Царић се окушао и у сфери фантастике романом *Айраић професора Коса* (1958), у коме је проблематизовао нека питања човековог напретка и неслућеног просперитета у сфери науке и технике. Када главни јунак романа, професор Кос, који је конструисао апарат за враћање и оживљавање прошлости, сазна да су разлози давног нестанка једне планете и читаве цивилизације на њој били у погрешној примени моћног апарата који је био аналоган његовом, он постаје свестан опасности која прети

планети Земљи од његовог изума. То знање га је навело да уништи пројекат по коме је конструисао моћни апарат и на тај начин за извесно време лиши човечанство једног великог изума, али и опасности од апокалиптичног самоуништења. *Айраџи професора Коса* је алегорична слика живота, у којој је Царић метафорично исказао суштину и противуречности савременог света. У сталном напретку технике и других достигнућа, он не види само опште благостање живота, већ и опасност од људске претенциозности, која проузрокује отуђење међу људима и опасност од тоталног уништења.

Живораад Михаиловић (1920) се у роману *Дечак у свемиру* определио за машту и фантастику, смештену у сан једног дечака, који је главни јунак романа. Радња је лоцирана на планету Сваштоид, где се све одвија по вољи моћног диктатора – чак се ни смена дана и ноћи не догађа по законима природе, већ по правилима неприкосновене тираније. Порука писца је и овде недвосмислена – осуда тираније и борба за апсолутну слободу личности. Он то чини са доста уметничке снаге и инвенције, али и даље остаје у домену педантног учитеља, који осећа потребу да свога читаоца стално учи и опомиње. То је учинило да његово дело још увек није искорачило из времена у којем је настало. Интересовање за тајне свемира Берислав Косиер је сликовито дочарао у садржини романа *Брик и комјанија* (1967), у коме су актери радње анимални јунаци – пас Брик, мајмун Бонго и папагај Пепито. Њих научници у једној лабораторији припремају за лет до Венере и натраг, како би људима помогли да одгонетну мистику космичких простора. Више инвенције и смисла за динамику измаштаних догађаја писац је исказао у роману *Бели поштой* (1976). Рукопис архитектке Звонимира Мартела из двадесет другог века, пронађен у флаши на просторима југозападног Пацифика 2495. године, говори о његовом боравку на поларној станици, где је радио као припадник Опште службе за борбу против леда. Футуристичка димензија романа опомиње на погубно дејство техничких и других достигнућа уколико човек изневери очекивани ниво сопствене одговорности у ери лагодног живота, пред изазовима урбане цивилизације.

Куда иде савремени српски роман за децу и младе? Неко је једном рекао да је савремени роман уопште нека врста контејнера у који може свако оставити оно што жели. Да ли се то може рећи и за савремени дечји роман? По нашем мишљењу – не! Особеност стваралаштва неких писаца говори да је роман за децу још увек у интензивној фази развоја, која не диференцира јасно принцип жанровске и стилске припадности, нити поштује елементарна правила епске композиције. То не треба тумачити као погрешан пут или странпутицу. Пре би се могло рећи да је то само једна фаза интензивног књижевног експеримента из којег ће се, нема сумње, изнедрити нове форме и нови начин уметничког обликовања.

ЛИТЕРАТУРА

- Грујић (2008): Тамара Грујић, Одрастање у роману *Унајтрашке, Дејинство*, XXXIV, бр. 3, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Кљајић (2004): Наташа Кљајић, Карактеристике кратке приче Весне Ћоровић-Бутрић, *Дејинство*, бр. 3–4, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Марковић, Ж. (1973): Слободан Ж. Марковић, *Зайиси о књижевности за децу*, Београд: Интерпрес.
- Миликовић (2010): Миомир Милинковић, *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу и младе*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Миликовић (2014): Миомир Милинковић, *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Bookland.
- Огњановић (1997): Драгутин Огњановић, *Дечје гоба*, Београд: Пријатељи деце.
- Петровић (2008): Тихомир Петровић, *Историја српске књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Ристановић (2004): Цвијетин Ристановић, Домети приче за дјецу аутора из Босне и Херцеговине, *Дејинство*, бр. 3–4, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Скерлић (1967): Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Турјачанин (2001): Зорица Турјачанин, Роман за дјецу у Републици Српској, *Дејинство*, XXXII, бр. 1–2, Нови Сад: Змајеве дечје игре, 49–52.

Miomir Milinković
Faculty of Education in Užice
University of Kragujevac

CONTEMPORARY SERBIAN NOVEL FOR CHILDREN AND YOUTH

Summary: Serbian literature for children and youth in the 21st century is developing in genre, style and structure, in several coordinate levels.

The paper follows and marks the specificities of development of the contemporary novel for children and youth, above all, its motif structure, style and language, composition and the manner of artistic shaping. The fundamental questions to which the author tries to find the answer are the following: what does exactly affect the form and content of the contemporary novel- the dynamics of the urban lifestyle, the preferences and affinities of the little reader, the influences of foreign literatures or the efforts of the writers in achieving a new Romanesque profile.

Key words: literature, novel, style and language, thematic and aesthetic structure.